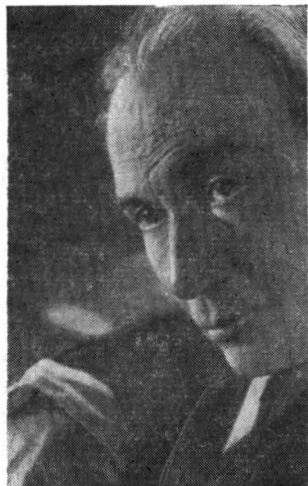

ІМРЕ ДОБОЗІ

Імре Добозі (нар. 1917 р.) — прозаїн, драматург. Автор прозових книжок «Буденні історії», «Весняний вітер», «Говорить зброя», «Схил гори», «Вівторок, середа, четвер», а також драматичних творів «Вчора», «Світає», «Злива», «Лебедина пісня», «Молодший сержант та інші». Імре Добозі — двічі лауреат премії ім. Аттіли Йожефа, лауреат державної премії ім. Кошута та премії ЦК профспілки Угорщини.
Генеральний секретар Спілки угорських письменників.

К О Н Ю Х

Іштван Берта лише один раз зустрічався з інженером шляхо-ремонтного тресту. Та й було це вночі, в чорній темряві. Не те, щоб риси обличчя, а й силуети один одного вони ледве бачили. Голова сільсько-господарського кооперативу пізно повертався звідкись додому на жовтій бричці. По дорозі мало не наїхали на якогось сердитого чоловіка, котрий майже помацки ішов у темряві від тополі до тополі, спотикаючись і голосно лаючись.

— Зупиніться, хай вам чорт! Відвезіть мене до бригади ремонтників моста, щоб вам добра не було!

Сердитий чоловік кричав на все горло, кашляючи і чхаючи, мов зіпсований насос. Берта взяв його у бричку.

— Проклятущі! — закричав незнайомиць, навіть не відрекомендувавшись. Сказав тільки, що він інженер шляхо-ремонтного тресту.— Подзвонили, що вода піднялася, ось-ось зірве місток. Але на те, щоб приїхати за мною на вокзал, розуму в них не вистачило!

Берта всміхався, слухаючи ці нарікання. А втім, він теж не назвав свого прізвища, не сказав і про те, що він голова кооперативу. Але підвозив інженера з почуттям задоволення. Адже дорога будується для кооперативу, вона зв'яже його із зовнішнім світом. Тоді йому навіть не спало на думку, як цей чужий чоловік, що прийшов здалеку, в незнайомій місцевості серед ночі сам натрапив на шлях, що веде до містка. Над цим він замислився лише згодом.

— Може, вони не знали, що ви приїдете? — спитав пасажира голова.

— Як то не знали? Знають, добре знають, що я приїду, адже самі покликали!

Він знову чхнув. Берта відчув, що пасажир тремтить від холоду.

— Мінлива погода навесні,— сказав голова.—Ви хоч тепло вдяглись?

— Чорта лисого! У піджаку. Коли виїжджав, гріло сонце, і я вирішив, що пальто вже зайве.

Берта сягнув рукою на заднє сидіння.

— Візьміть оцей плащ. Потім якось передасте його в правління кооперативу.

Бричка виїхала з об'їзної дороги на твердий новий шлях, що будувався. Праворуч, кроків за сто п'ятдесят, у темряві світилося кілька ліхтарів і чути було стукіт насоса.

Берта зупинив коней.

— Звідси вже близько,— звернувся він до інженера.— Якщо доведеться заночувати, в правлінні є місце, приходьте.

Інженер щось буркнув у відповідь. Навіть не подякував за плащ. Він спритно зіскочив з брички і поспішив до ліхтарів.

«Грубіян,— подумав голова.— Лається, все йому не подобається...»

На другий день плащ уже висів на вішалці у прийомній правління. Хтось приніс його черговому й попросив передати, що інженер поїхав назад поїздом ще вдосвіта. А плащ, мовляв, йому не знадобився, бо всю ніч довелося працювати під мостом у брезентовій спецівці та гумових чоботах, порпатися у воді. Як тільки загроза минула, одразу пішов на залізничну станцію.

Берта згадав про інженера лише тоді, коли шляховики закінчили роботу. Таку подію треба відзначити, подумав він. Шляховики заслуговують на хорошу вечерю. Звичайно, треба запросити й того сердитого інженера. Його запросили. Проте робітники не сподівалися, що він приїде. Мовляв, він не любить цю нудну рівнину. Коли йому доручили керувати цією ділянкою, він увесь день лаявся.

І все-таки він приїхав. Голові, який трохи спізнився, сказали, що інженер прийшов. Берта щиро зрадів. Хоч познайомиться з ним ближче. Гарячий бульйон вже стояв на столі у великих мисках, святково одягнені хуторяни вже сиділи за столом, і голова вирішив, що скаже кілька слів після вечері. Він сів на вільний стілець. Але робітники попросили його виступити зараз, щоб потім не перебивати гулянки.

Берта засміявся і звернувся до присутніх:

— Ви знаєте, що я не люблю багато говорити...

Він щиро подякував шляховикам за самовіддану роботу й хотів був уже сісти, коли головний бухгалтер підійшов до нього, тримаючи в руках чималий кошик, і попросив роздати подарунки від імені кооперативу: по пляшці вина й кілька пачок сигарет. Зверху в кошику лежала розмальована фляга з вином. Вона призначалася інженерові.

— Шановні товариші,— голосно почав голова,— прийміть від нас ці сувеніри.

І він вийняв з кошика флягу. Робітники голосним «ура» привітали інженера. Берта розчулено оглянув присутніх. «Як вони радіють, даючи подарунки! Мов діти...» — подумав він. І згадав ті часи, коли ці люди тричі знімали б перед паном поміщиком капелюх і вклонялися б до землі за крихту тютюну. А тепер ось вони радіють, що новий час приніс їм нову долю, радіють, що вони самі тепер можуть дарувати.

— Ця фляга ваша, товаришу інженер,— сказав Берта.

Інженер підвівся з-за довжелезного стола й попростував до голови. Всі присутні плескали в долоні. Голова, усміхаючись, дивився на інженера. І раптом, стиснувши в руках флягу з вином, укляк на місці. На якусь мить йому здалося, ніби з-під ніг йому вислизнула земля, на якій ось вже двадцять років так твердо він стояв. Йому здалося, що якась сила відкинула його назад у минуле, прямо до сходів, які вели до палацу поміщика у Вар'яші... Не було жодного сумніву. Інженер

Сілашші. Вельможний пан Ерне Сілашші, власник шестисот гольдів¹ землі, в якого він, Берта, був конюхом, поки його не прогнали. Так, так... вельможний пан постарів, схуд. Але це він. Ось чому інженер знайшов шлях і серед ночі. Ось чому не любить цієї нудної рівнини. Ось чому не хотів прийти. Тобто... як... як він насмілився прийти сюди?

Гриміли оплески. В голові Берти роїлися думки. Він чув оплески, але людей не бачив. Яскраво освітлене приміщення ніби перенеслося до Вар'яшського палацу, до тераси з могутніми колонами, і він побачив себе перед сходами з капелюхом у руці, з опущеними очима. А на терасі в білих штанах, у білій сорочці, засмаглий... стояв Сілашші і сердито лаявся...

Голова на мить заплющив очі, щоб краще бачити минуле. Ось згнаний, змилений кінь стоїть прив'язаний до дерева в парку. Йому, Берті, молодому енергійному парубку, закортіло поїздити трохи верхи. Піддався спокусі, а тепер... Сілашші зійшов сходами вниз, гримнув: «Тисячу разів казав тобі, негіднику! Марш в контору за розрахунком! Ось тобі!» Берта наче і тепер відчув біль від ляпаса, якого дав йому двадцять років тому Сілашші. «Якщо інженер підійде до мене,— майнула думка,— дам йому в пику!»

Коли він розплющив очі, інженер був від нього лише кроків за п'ять. Сілашші теж упізнав Берту. Голова був у модному темно-синьому костюмі; біла сорочка, гарний галстук... Інженер наче бачив упертий вираз обличчя молодого парубка, його скривлене обличчя... Він зблід і зупинився. Простягнута права рука безсило впала.

«Три кроки,— подумав Берта,— ну, підходь ближче...»

Інженер стояв, мов укопаний. В думках він картав себе: навіщо прийшов! Цей модно вдягнений голова кооперативу здатний накинутися на нього й зганьбити перед людьми, звести нанівець його чесну працю останніх десяти років.

Берта трохи не роздушив флягу. В залі гриміли оплески. Хтось гукнув: «Це за міст, товаришу інженер!» «Міст,— згадав голова,— міст, шлях... Як голова, мушу тепер передати флягу, а як колишній конюх... але то зовсім інша справа, тепер не можна...» Він зібрав усі сили, щоб опанувати себе. Судорожно схопив за шийку флягу і двома руками, щоб не ручкатися, передав її інженерові.

Під час вечері Берта трохи заспокоївся. Його гризли суперечливі думки, але лють поволі вщухала. Сам себе умовляв: «Нє гарячкуй, не показуй свого гніву, адже тепер ти дав йому, а не він тобі, ти зверху, а не він... Колесо обернулося. Щоправда, отого ляпаса, того проклятого ляпаса треба б віддати. Але ні, віддати треба не руками, а якоесь розумніше, як і личить голові». Час від часу Берта зиркав на інженера — що той робить, як поводить ся. Інженер сидів далеко від нього, його бліде лице вирізнялося серед засмаглих обличч робітників, і весь час він витирався хусточкою. «Упрів,— подумав Берта,— авжеж, на його місці і я б упрів...»

Інженер теж весь час позирав на голову. Він ніяк не міг збагнути, чому Берта не накинувся на нього з кулаками, звідки у цього хуторянина таке самовладання? Чому він навіть оком не змигнув, подаючи сувенір? Стояв собі невимушено, ніби все життя влаштовував прийоми, і флягу вручив, мов орден. «Наче справжній аристократ,— подумав інженер, мимоволі порівнюючи Берту з собою, колишнім Сілашші, а

не інженером. Порівняв його з нотарем, економістом та іншими представниками інтелігенції старого світу. Проте зрозумів, що такі порівняння не годяться. Тут щось зовсім інше.

Сілашші вже трохи заспокоївся, бо побачив, що Берта не поверне йому ляпаса в буквальному розумінні слова. Все ж він здригнувся, коли після вечері голова підійшов до нього і спокійно сказав: «Добрий вечір». І дарма інженер в думках казав собі, що цей Берта навіть у такій ситуації знає, як поводитися, а він розгубився. Він ніяк не міг заспокоїтися й машинально змітав долонею зі столу крихти хліба, а потім встав, наче учень перед учителем.

— Сидіть, сидіть,— сказав Берта.— Побалакаємо.

Він налив інженерові вина, а той спитав:

— Чого вам від мене треба?

Оскільки ж голова нічого не відповів, інженер покvapливо повів далі:

— Я міг виїхати з Угорщини, навіть двічі мав нагоду покинути цю країну... Але залишився. Ну чого ви тепер від мене хочете?.. Я кілька років тинявся без діла, проклинав усе на світі, а потім узяв свій диплом, який у мене, на щастя, був, і пішов працювати.

— То добре,— схвально кивнув головою Берта.— Завжди добре, якщо людина має диплом. Я теж маю вже диплом.

— Ви?

— Закінчив сільськогосподарський інститут. У вас був маєток, отже, ви зрозумієте: таким великим господарством не можна керувати без освіти.

— Це... це дуже цікаво... Щоправда, сьогодні я приїхав удень, не так як минулого разу, і зізнаюся... я оглянув землі, будівлі, уважно оглянув усе. Що й казати... тут усе як слід... А ви? Як ви цього навчилися? Хто вас навчив господарювати?..

Інженер запнувся. Не знаходив слів. Ковтнув із склянки вина. Берта запалив сигарету і всміхнувся.

— А це все тому, що ми не їмо чужого хліба, не йдемо вгору по чужих спинах.

— Знаю, знаю! Ви тепер вільні, експлуатації покладено край! Це ї мені відомо.

— Вибачте, але мені це відомо інакше, ніж вам.

Інженер замовк і дивився на руку Берти, яка спокійно лежала на білій скатертині. Якщо він це знає інакше, якщо в нього все по-іншому, тоді ця рука все-таки підніметься колись і... вдарить.

Рука Берти була дужа, засмагла, на ній випнулися жили. Однак інженер звернув увагу, що ця мозоляста рука чиста, нігті теж чисті, гарні. Він довго дивився на цю руку...

— А той ляпас? — спитав він несподівано для самого себе.

Берта нахилився вперед, довго дивився інженерові просто в вічі, потім відкинувся назад на стілець і випустив з рота дим.

— Ми дали ляпаса цілому класові,— промовив він спокійно.— До того ж такого ляпаса, що клас цей ніколи вже не підведеться на ноги. А втім... ви працюєте на нас. Ми даємо вам роботу.

— Так, я працюю на вас! І можете спитати в будь-кого, працюю чесно...

Інженер запнувся і полєгшено зітхнув. Тепер ляпаса можна не боятися. Проте він ніяк не міг відвести очей від руки голови. Берта помітив це, тихо засміявся й сказав:

— Я теж колись дивився на ваші руки, коли ви тримали гнuzдечку чи рушницю, або підписували щось. У вас були гарні руки, гарні. Мої руки, безумовно, інші:

— Тоді був інший світ.

— Так, так... Отже, я часто дивився на ваші руки й дивувався, не міг ніяк збагнути, чому вони не працюють, як інші?..

Він замовк, думаючи про те, що в таких руках була влада, а роботи, мозолясті, брудні руки працювали замість чистих. І як чудово, що саме в цих працюючих руках згодом опинилися і влада, і праця. Тобто правда поєдналася з силою.

— А міст, який ви збудували,— промовив голова,— добрий міст...

— Правда? Я радий... Ну, і якщо ми вже починаємо розуміти один одного,— він простягнув руку до склянки, високо підняв її,— то будьмо!

Вони цокнулися.

— Я теж сподіваюся,— з притиском сказав голова,— що ми починаємо знаходити спільну мову. Ну, а якщо ви справді хочете нас зрозуміти, то мушу вам сказати: ми теж не такі вже нетямущі.

Промовив він це спокійно, лагідно, без будь-якого наміру образити інженера. Це був свідомий спокій людини, яку виховав новий час, нові умови, людини, яка виросла на цій землі і любить її всім своїм єством.

— До побачення,— тихо попрощався інженер.

Берта вклонився і пересів до хуторян. І тут, серед своїх, ніби перетворився на пустотливого хлопчика, що звільнився від якогось гнітючого обов'язку: обійняв за плечі сусідів, і разом з усіма заспівав — весело й голосно.

Переклав Костянтин БІБІКОВ